

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
 Катерина ПЕТРОВСЬКА
"22" квітня 2025

**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ЯКІ
ПОСТРАЖДАЛИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ**

Кваліфікаційна робота бакалавра

Виконавець: здобувачка
першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти, групи м405СР-з
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітньо-професійна програма:
"Соціальна робота та соціальна педагогіка"
Світлана ДАЦЮК

Керівник:
асистентка Алла МЕЛЬНИЧУК

Рецензент:
к. пед. н., доц. Анастасія ТУРГЕНЄВА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ.....	7
1.1. Сутність впливу воєнного конфлікту на психологічне здоров'я дітей та особливості реакції дитячої психіки на травматичні події.....	7
1.2. Основні методи та підходи до надання психологічної підтримки дітям в умовах воєнного конфлікту.....	13
Висновок до першого розділу.....	16
РОЗДІЛ 2 ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ.....	17
2.1. Програми психологічної підтримки постраждалих від війни дітей в Україні.....	17
2.2. Закордонний досвід психологічної підтримки дітей під час воєнного конфлікту (на прикладі Ізраїлю).....	20
2.3. Порівняльний аналіз підходів до психологічної підтримки дітей в Україні та Ізраїлі з виокремленням конструктивних ідей з досвіду Ізраїлю для впровадження в Україні	23
Висновок до другого розділу.....	26
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

ВСТУП

Актуальність дослідження. 24 лютого 2022 року Україна зіткнулася з повномасштабною війною, яка залишила глибокий слід на кожному аспекті життя українців. Вплив війни на дітей є особливо гострим, оскільки вони належать до найбільш вразливої соціальної категорії. Постійний емоційний та психологічний стрес, викликаний переживанням травматичних подій, таких як втрата близьких, руйнування домівок і нестабільність майбутнього, створює серйозні ризики для психічного здоров'я дітей. Ці фактори можуть призвести до посттравматичного стресового розладу, тривожності, страхів, а також до поведінкових і емоційних порушень.

Сучасні воєнні конфлікти залишають на дітях значні соціальні та психологічні наслідки, які можуть ускладнювати їх адаптацію в соціумі. У таких умовах надзвичайно актуальним стає питання надання дітям комплексної психологічної підтримки, що сприяє відновленню їхнього психічного стану. Роль психологічної підтримки зростає, адже вона є основою для успішного подолання травматичних переживань, зниження емоційного напруження та забезпечення адаптації.

Особливе значення набуває розробка методичних рекомендацій, оснований на досвіді прогресивних країн. В умовах війни в Україні важливо вивчати ефективні моделі психологічної підтримки, такі як досвід Ізраїлю, що можуть бути адаптовані до українських реалій. Розробка та впровадження психологічної підтримки для дітей, постраждалих від воєнних конфліктів, є нагальною потребою, а дослідження адаптаційних механізмів і програм – суттєвим кроком до забезпечення ефективної допомоги.

Різні аспекти проблеми впливу війни на психіку дітей були предметом дослідження як вітчизняних, так і закордонних науковців. Зокрема, українські дослідники, такі як І.О. Бандурка, І.Д. Бех, Л.Ф. Бурлачук, Г.Р. Дубровинський, С.Д. Максименко та Т.М. Титаренко, зробили вагомий внесок

у розробку концепцій психоемоційної адаптації і реабілітації дітей, травмованих війною. Серед закордонних учених можна відзначити Дж. Гарбаріно, Р.-Л. Пунамакі та П. Востаніса, які досліджували наслідки воєн для дітей – зокрема, психоемоційний стан дітей під час бойових дій, прояви посттравматичного стресового розладу (ПТСР), особливості соціально-психологічної адаптації постраждалих та ефективні методи психологічної підтримки дітей у кризових умовах. Ці науковці заклали основу для розуміння того, як війна впливає на дитячу психіку, і запропонували підходи до допомоги дітям в Україні та інших країнах (Ізраїлі, Балканах, на Близькому Сході), що пережили воєнні конфлікти, що є надзвичайно цінним для сучасної практики психологічної підтримки.

Однак результати бібліографічного аналізу свідчать про недостатнє дослідження проблеми впливу воєнного конфлікту на дітей та їх психологічне здоров'я в Україні. У світлі сучасних подій зростає потреба у практичних і дієвих підходах до психологічної підтримки дітей, які зазнали травматичних впливів війни. Це зумовлене численними суперечностями, серед яких: зростання кількості дітей з травмувальним досвідом та відсутність уніфікованої системи психологічної підтримки. Попри наявність теоретичних досліджень, їх практичне впровадження залишається обмеженим, а нові підходи не завжди замінюють застарілі методи.

Таким чином, необхідність розв'язання окреслених суперечностей, актуальність теми та потреба в ефективних методах психологічної підтримки дітей, які зазнали травматичного досвіду війни, зумовили вибір теми бакалаврської роботи **«Особливості психологічної підтримки дітей, які постраждали під час воєнного конфлікту»**.

Об'єкт дослідження – процес психологічної підтримки дітей, які зазнали травм під час воєнного конфлікту.

Предмет дослідження – особливості психологічної підтримки дітей, постраждалих під час воєнного конфлікту, в Україні та за кордоном.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості психологічної підтримки дітей, постраждалих під час воєнного конфлікту, а також порівняти вітчизняні та закордонні підходи для виявлення можливостей удосконалення допомоги в Україні.

Відповідно до мети, об'єкта та предмета дослідження визначені його **завдання**:

1. Проаналізувати сутність та психологічний вплив війни на здоров'я дітей, визначивши основні проблеми та психологічні наслідки воєнного конфлікту для дитячої психіки.

2. Дослідити особливості реакцій дитячої психіки на травматичні події, спричинені воєнним конфліктом, для розробки стратегії психологічної підтримки.

3. Оцінити основні методи та підходи до надання психологічної підтримки дітям, які постраждали від воєнних дій, обґрунтувавши їхню ефективність.

4. Проаналізувати та порівняти закордонний досвід психологічної підтримки дітей, постраждалих від війни, зокрема досвід Ізраїлю, та підходи до психологічної підтримки дітей в Україні, визначивши ключові аспекти, відмінності та можливості для вдосконалення вітчизняної практики.

5. Розробити рекомендації для покращення системи психологічної підтримки дітей в Україні на основі конструктивних ідей із закордонного досвіду, спрямованих на покращення психосоціальної адаптації дітей.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання визначених завдань використано комплекс таких методів: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення використовувалися для вивчення праць закордонних і вітчизняних науковців); *конкретнонаукові*: (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз – для з'ясування структурних, змістових і процесуальних особливостей пов'язаних з соціальною

адаптацією дітей під час воєнного конфлікту; структурно-логічний аналіз – для виокремлення перспективних напрямків програм соціальної адаптації дітей у контексті впливу військового конфлікту.; *прогностичні* – обґрунтування можливостей використання досвіду Ізраїлю для соціально-психологічної адаптації дітей в Україні.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 39 найменування, з них 19 - іноземними мовами). Повний обсяг магістерської роботи становить 34 сторінки, основний зміст викладено на 34 сторінках. Робота містить 5 таблиць та 1 рисунок.

ВИСНОВКИ

Дослідження, присвячене вивченню особливостей психологічної підтримки дітей, які зазнали впливу воєнного конфлікту, ґрунтовно проаналізувало сутність впливу війни на здоров'я дитини, визначаючи основні проблеми та наслідки, що впливають на психіку дітей. Аналіз літературних джерел і досліджень свідчить, що воєнний конфлікт значно руйнує почуття безпеки дитини, спричиняючи виникнення тривожних станів, порушень сну, емоційної дестабілізації та навіть поведінкових розладів. Зміни в психічному стані дітей виявляються залежно від віку, особистісних характеристик та соціального оточення, що підкреслює необхідність врахування вікових особливостей у формуванні стратегії психологічної підтримки.

Особлива увага приділена дослідженню реакцій дитячої психіки на травматичні події, де було встановлено, що діти реагують різними способами: від соматичних симптомів і регресивної поведінки у молодшому віці до проявів емоційної відстороненості чи навіть протестних реакцій у підлітків. Така диференціація в реакціях відкриває можливості для розробки адаптованих і комплексних підходів до психологічної підтримки, які повинні базуватися на індивідуальній оцінці психоемоційного стану дітей та їх соціального оточення.

В роботі проведено оцінку основних методів і підходів до надання психологічної допомоги дітям, що постраждали від воєнних дій. Аналіз показав, що застосування індивідуального консультування, групової терапії, когнітивно-поведінкової терапії, арттерапії та кризових інтервенцій дозволяє знизити рівень емоційної напруги, сприяє відновленню почуття безпеки та покращує адаптацію дітей. Важливою складовою цього процесу є міждисциплінарна взаємодія фахівців різних профілів, що забезпечує системний підхід до відновлення психічного здоров'я дітей.

Порівняльний аналіз вітчизняного досвіду та закордонної практики психологічної підтримки дітей, зокрема за прикладом Ізраїлю, виявив суттєві відмінності в організаційних підходах. В Ізраїлі існує система, яка передбачає

інтеграцію психологічної допомоги в освітній та медичній галузях, широке застосування щоденного емоційного моніторингу, масове використання спеціалізованих методик та інституційно налагоджену мережу центрів підтримки. У порівнянні з цим, українська система перебуває на стадії становлення і фрагментарного впровадження, що свідчить про необхідність удосконалення чинних моделей з метою їх адаптації до місцевих умов.

На основі отриманих результатів розроблено рекомендації, спрямовані на покращення системи психологічної підтримки дітей в Україні. Серед основних пропозицій варто виділити: створення мережі локальних психологічних центрів, що б інтегрувалися в систему освіти та охорони здоров'я; впровадження щоденних практик емоційного моніторингу в школах; систематизацію підготовки кризових фахівців шляхом організації спеціалізованих тренінгів; а також широке застосування перевірених методик психологічної допомоги, зокрема арттерапії, когнітивно-поведінкової терапії та протоколу ДДДПІ. Запропоновані заходи сприятимуть покращенню психосоціальної адаптації дітей, що пережили травматичні наслідки війни, та створять умови для їхнього подальшого гармонійного розвитку.

Отже, проведене дослідження дозволило всебічно розглянути вплив воєнного конфлікту на психіку дітей, визначити особливості їхніх реакцій на травматичні події, оцінити ефективність сучасних методів психологічної підтримки та порівняти вітчизняний досвід із закордонною практикою. Узагальнення отриманих даних дає підстави для подальшого вдосконалення системи допомоги дітям в Україні, що є надзвичайно актуальним завданням у сучасних умовах збройного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 25–29 квітня 2024 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. 582 с.
2. Бандурка, І. О. Психологічна підтримка дітей під час війни: Особистість, суспільство, війна: тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Україна, 26 квіт. 2024 р.) Харків: ХНУВС, 2024. С. 21–23.
3. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення 11.11.2024).
4. Дубровинський Г.Р. Діти війни: дослідження явища психотравми під час військової агресії в Україні : Український психологічний журнал. 2016. №1. С. 16–24.
5. Дяченко Т.Л. Роль групової терапії у соціальній адаптації дітей під час військового конфлікту: Соціальна робота: практика і теорія. 2023. №1. С. 12–20.
6. Дяченко В. В. Психологічний супровід суб'єктів загальної освіти в умовах війни : кваліфікаційна робота / науковий керівник - к. психол. н. Ольга Юрїївна Горбачова. Кривий Ріг, 2024. 65 с. Робота захищена з оцінкою «добре» С 78. Дата захисту 13.12.24
7. Зливков В., Лукомська С. Діти війни: теоретико-методичні і практичні аспекти психологічної допомоги. Київ–Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2022. 96 с.
8. Карапетрова О.В. Використання методів арт-терапії у роботі психолога з корекції тривожних станів особистості. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. 2020 №2 (20) С.34-39 URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2020/2/5.pdf>
9. Коваленко Л.Ю. Використання когнітивно-поведінкової терапії у роботі з дітьми, постраждалими від війни. URL: <https://accemedin.com/material/82/6916> (дата звернення 24.12.2024).

10. Коваленко С.О. Адаптація методик психологічної підтримки дітей: порівняльний аналіз українського та ізраїльського досвіду: збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. Ірпінь: ДПУ, 2024. С. 75–83.
11. Костишин Е.І., Шевців Ю.О. Соціальна підтримка дітей, які постраждали від збройного конфлікту в Україні: Публічне управління та соціальна робота. 2024. Т.1. С. 58–64.
12. Кулін В. Психологічна підтримка дітей – важливість та найефективніші методи для забезпечення їхнього благополуччя і розвитку. URL:<https://psychologist.com.ua/psixologichna-pidtrimka-ditej-chomu-vona-vazhliva-i-yaki-metodi-e-najefektivnishimi> (дата звернення 03.02.2025)
13. Міністерство охорони здоров'я України. Українські фахівці впроваджують знання, здобуті під час навчання в ізраїльському центрі NATAL. URL:<https://moz.gov.ua/uk/ukrainski-fahivci-vprovadzhujut-znannja-zdobuti-pid-chas-navchannja-v-izrailskomu-centri-natal> (дата звернення 12.03.2025)
14. Міністерство освіти і науки України. Психологічна підтримка дітей під час війни: методичні матеріали для вчителів та шкільних психологів. URL:<https://mon.gov.ua/.../psikhologichna-pidtrimka-dlya-ditey-pid-chas-viyni> (дата звернення 24.12.2024).
15. Обайдик В. Дитина під час війни URL:
<https://vchytel.com.ua/blog/articles/dytyna-pid-chas-viyny-6.html> (дата звернення 24.12.2024).
16. Панок В.Г. Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання: Вісник НАПН України. 2023. Т. 5, №1. С. 1–10.
17. Пророк Н.В., Царенкр Л.Г. Психологічна допомога дітям, які пережили спричинені війною травмівні події: методичні рекомендації. Київ: . ІІ НАПН України, 2024. 137 с.
18. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи та техніки: методичний посібник / за ред. З.Г. Кісарчук. Київ, 2015. 232 с.

19. Ткачук І., Луценко Ю. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в закладах професійної освіти URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718639/2/%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%BA%D0%9B%D1%83%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf> (дата звернення 12.02.2025).
20. Романовська Л., Олійник К. Методи ефективної психологічної допомоги постраждалим під час війни в Україні. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pn/article/view/1632/1341> (дата звернення 03.03.2025).
21. Титаренко Т. Реабілітаційні технології відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах тривалої травматизації. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/.../Розділ%20для%20військових.pdf> (дата звернення 12.03.2025).
22. Ajdukovic M., Ajdukovic D. Psychological well-being of refugee children: Child Abuse & Neglect. 1993. Vol. 17, №6. P. 843–854.
23. Barenbaum J., Ruchkin V., Schwab-Stone M. The psychosocial aspects of children's reactions to war: a review of the literature :Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2004. Vol. 45, №4. P. 687–707.
24. Ben-Arieh A., Haj-Yahia M.M. The “geography” of trauma: Children's exposure to political violence in Israel and the Palestinian Authority : Child Abuse & Neglect. 2006. Vol. 30(7). P. 709–729.
25. Betancourt T.S., Borisova I.I., Williams T.P. et al. Psychosocial adjustment and mental health in former child soldiers : Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2013. Vol. 54, №1. P. 17–36.
26. Bleich A., Gelkopf M., Solomon Z. Exposure to terrorism, stress-related mental health symptoms, and coping behaviors among a nationally representative sample in Israel : JAMA. 2003. Vol. 290, №5. P. 612–620.

27. Braun-Lewensohn O., Sagy S. Coping resources as explanatory factors of stress reactions during missile attacks: Comparing Jewish and Arab adolescents: *Community Mental Health Journal*. 2011. Vol. 47(3). P. 300–310.
28. Dupuy K., Peters K. *War and Children: A Reference Handbook*. Santa Barbara, CA: Praeger/ABC-CLIO, 2010. 289 p.
29. Fernando C., Ferrari M. (Eds.) *Handbook of Resilience in Children of War*. – New York: Springer, 2013. 522 p.
30. Garbarino J. Challenges we face in understanding children and war: a personal essay: *Child Abuse & Neglect*. 1993. Vol. 17, №6. P. 787–793.
31. Garbarino J., Kostelny K., Dubrow N. *No Place to Be a Child: Growing Up in a War Zone*. Lexington, MA: Lexington Books, 1991. – P.245.
32. Gidron Y., Gal R., Zahavi I. Helping children cope with trauma: The Israeli experience: *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. 2012. Vol. 21(6). P. 611–624.
33. Goldstein R.D., Wampler N.S., Wise P.H. War experiences and distress symptoms of Bosnian children: *Pediatrics*. 1997. Vol. 100, №5. P. 873–878.
34. Israeli Trauma Coalition (ITC). Programs and Services. 2023 URL: <https://israeltraumacoalition.org> (дата звернення 18.03.2025).
35. IsraAID. Ukrainian Humanitarian Response. 2023. URL:: <https://www.israaid.org/project/ukraine-response/> (дата звернення 18.03.2025).
36. Joshi P.T., O'Donnell D.A. Consequences of child exposure to war and terrorism. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2003. Vol. 6, №4. P. 275–292.
37. Laor N., Wolmer L., Cohen D.J. Mothers' functioning and children's symptoms 5 years after a SCUD missile attack. *The American Journal of Psychiatry*. 2001. Vol. 158(7). P. 1020–1026.
38. Murthy R.S., Lakshminarayana R. Mental health consequences of war: a brief review of research findings. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1472271/> (дата звернення 12.03.2025).

39. Punamäki R.-L., Qouta S., El Sarraj E. Resiliency factors predicting psychological adjustment after political violence among Palestinian children. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2001-17939-007> (дата звернення 03.03.2025).
40. Thabet A.A., Abed Y., Vostanis P. Emotional problems in Palestinian children living in a war zone: a cross-sectional study. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12044374/> (дата звернення 19.02.2025).